KUNST

Willemijn Stokvis over haar leven met Cobra: revolutie versus evolutie

Door Nicole Montagne | 24/08/2022 | 8 min leestijd

Een kleine vijftig jaar na haar klassieke boek over de Cobrabeweging schrijft kunsthistorica Willemijn Stokvis met De revolutie in praktijk opnieuw over Constant, Corneille, Appel en tal van andere grenszwerfsters. Haar veranderende visie op deze revolutionaire kunstenaars staitie meer dan eens op vertrot van de heren zelf. De vrijdenkers bleken soms bitter weinig gedemocraiseerd.

Het begin van De revolutie in de praktijk, Mijn leven met Cobra schreijet Willemijn Stokvis (1937) naar ees gaisprekeren van professor Hammacher aan het Kunsthistorisch Instituut in Utrecht in 1958. Daar werd toen nog geen moderne kunst onderwezen, maar Hammacher maakte ees uitzondering op die regel. Stokvis, dan nog kunsthistorica-in-woeding, herinnert zich zijn weire gesicht aan het einde van de sombere collegezaal en zijn bleke handen die werden beschenen door het broelampje op de lesenaar. Om de hanerblap gpf de professor met een honten aanwijsstok een klap op de grond, het teken voor de concierge om een volgende dia te laten verschijnen via een apparaat dat Stokvis 'de toverlaarnaarn' noemt. Met bevende stem, zorgvuldig formulerend, en enigszins graffectoerd vertelde Hammacher over Van Gogh, Mondriaan en Kandinsky. "Het was niet het vakjargon dat ik kende", schrijft Stokvis, "het waren persoonlijke woorden waarmee hij een eigen ontroering uitdruiste over het werk van deze kunstenaars."

Willemijn Stokvis
© Nicolaas Hammer

Na de Tweede Wereldoorlog was er een grote behoefte aan een nieuw verhaal. Ook de Cobrabeweging (met vertakkingen naar het surrealisme, het marxisme, de Nederlandse experimentele dichters en de moderne kunst) ontwikkelde zo'n verhaal. Willem Sandberg lanceerde in 1949 de oninvoegrijke (en achteraf beruchte) Cobratentoonstelling in het Stedelijk Museum van Amsterdam. De basisideologie van de beweging – met namen als Constant, Corneille, Appel, Lucebert, Alechinsky, Jorn en Dotremont – ziet Stokvis verwoord door de Deen Jorn Pedersen. Hij poneerde dat alle menseen kunstenaars waren, maar dan zonder het zelf te weten. Kunst woont in de mens, stelde hij, en kan tamtmal tevoorschijn in een spel met woorden, kleuren en tonen. Stokvis raakte gefascineerd door de groep en schreef er haar scriptie over. Tegelijkertijd legde ze contact met tal van Cobrakeden en -vertsenaarsen. Ze benaderde kunstenstellingen, ze reisde door Frankrijk, België en Denemarken en zou uiteindelijk op de beweging promoveren met Constant – de theoreticus van de Nederlandse groep – als opponent.

Stokvis' proefschrift – Cobra, geschiedenis, voorspel en betekenis van een beweging in de kunst na de Tweede Wereldoorlog – verscheen in 1974. Er volgden diverse herdrukken en in 1998 zag ons volledig gripdatierte versie. Het boek werd in vele talen vertaald. Daarnaast organiseerde Stokvis lezingen en tentoonstellingen over Cobra en reisde ze de wereld af om verslag te doen van deze experimentele groep. Gaandeweg ontwikkelde ze zich als een autoriteit op Cobragebied. Maar blief ze het verhaal dat de Cobrakunstenaars haar vertelden ook ondersteunen?

Na de Tweede Wereldoorlog was er een grote behoefte aan een nieuw verhaal. Ook Cobra ontwikkelde zo'n verhaal

Het voorliggende boek is een tijdsdocument; het geeft een kijkje achtre de schermen, maar schetst ook de evolutie van Stokvis' denken over Cobra. Dat denken voltrok zich in steeh verandernde tijden. De jaren zestig braken aan. Verroet tegen de gesaggestrooive jaresvijftigsentalitet. Flowerpower. De opmars van de consumptiemaatschappij. De pil. En hoewel Stokvis met een zekere nachterbeid tegen de omwentelingen aankeek, ontwortelde ook zij zich aan de oude samenleving met haar – zeker voor vrouwen – nog zo vastgeroeste normen en waarden.

Van vrouwen verwachtte men niet veel. Een promotie werd ook binnen Stokvis' eigen familie – alhoewel cultureel onderlegd – nog wat raar gevonden. En ze beschrijft een onvervulst staatije manspiaining wanneer een keurige meneer haar vraagt of zij het boek, haar naam staat op het omslag, ook zelf heeft geschreven. Haar eerste man, en vader van haar twee kinderen, blonk op emancipatoriek vlak evenmin uit; hij verwijderde zich van zijn vrouw en zocht zijn heil in communes, gedeelde liefdes en een gedeelde kinderopvoeding. Het was niet alleen de kunst die sociaalseren moest. Begrippen als waarheid en vrijheid werden zo vaak gebruikt dat ze in wezen aan inflatie onderhevig raakten. Stokvis zag het niet enige afstand maar uiteindelijk niet weerzin aan. Ze vroeg om een scheiding en voedde naden, al werkend en studerend, de kinderen in haar eentje op; de vader zou tot aan het einde van de middelbareschoolfase weinig contact zoeken met beide zoons. Overigens bleken ook de revolutionaire, vrij- en ruimdenkende kunstenaars bitter weinig gedmaciperend. Het boek barst van de voorbeelden.

Hilarisch is een bezoek aan Karel Appel. De kunstenaar hangt in zijn keuisstaal en roekt een joint. "Schrijf maar op wat ik je vertel (...) Ik houd van het leven, de vrouwen, de kroeg." En: "Ik moet mij in het licht zien van Rembrandt, Goya, Van Gogh." Stokvis schreef het allemaal jeerig op. Natuurlijk werd ook in die tijd al steeg aan het imago gewerkt.

Karel Appel in zijn studio. 'Ik moet mij in het licht zien van Rembrandt, Goya, Van Gogh', zei Appel tegen Willemijn Stokvis toen zij hem daar opzocht
© Nicolaas Hammer

En hoe zit het nu met de ontwikkeling in het denken van Stokvis over Cobra? Aanvankelijk beschouwde de kunsthistorica, die zich geestelijk had loogemaakt van haar familie, de Cobrabeweging als een nieuwe familie. Maar ook hier beerette ruzie, zodat ze zich gaandeweg afvroeg of je je wel moest inlaten met kunstenaars die nog in leven waren en die allemaal zo hun eigen visie op de ontwikkelingen hadden. Langzaam maar zeker kantelde haar denken. Cobra was een groep van uitsluitend mannen. Het idee dat sekeeren een kunstenaar was, of zou moeten worden, vond ze nalef. Waren de avant-gardebewegingen met hun dwingende boodschappen niet een soort stoottroepen die zichzelf beeen hun aanspraeg wilden stellen? Zou je de geschiedenis van de moderne kunst niet ook kunnen bekijken aan de hand van het werk van vele anderen, inclusief de kunstenaars die buiten de avant-gardegroepen stonden? Dan kon je meer namen introduceren, ook vrouwen.

In haar proefschrift had Stokvis zich al gebogen over de uitzonderlijke positie van de weinerse kunstenaar. De voelde zich – sinds de Romantiek – een uitgestotene van de maatschappij. De opleiming die Stokvis aandroeg, was dat de kunstenaar zich niet langer als buitenboen (of ziener) zou beschouwen, maar als iemand met een gave die hij ten dienste van de mensheid kon aanwenden. Constant zag dat anders. Hij meende dat het kunstenaarschap in de massacultuur joint zou worden opgeheven. De machines zouden het werk overnemen, waarna ieder meno zich kon overgeven aan zijn of haar creativiteit.

Stokvis vond dat er door onderlinge beinvloeding een Cobrastijl was ontstaan. De Cobrakunstenaars bestreden die visie met hand en tand

Ook had Stokvis in haar proefschrift gepoeverd dat er door onderlinge beinvloeding van verschillende Cobrakunstenaars een soort Cobrataal of -stijl was ontstaan. Jorn, Constant en Dotremont bestreden die visie met hand en tand. Maar Stokvis bleef vasthouden aan het idee van een Cobrataal en ontwaarde daardoor meerdere Cobra-exponenten, zoals de destijds volledig bevoud geraakte Lotti van der Gaag. In 1998 zou Stokvis van der Gaag aan de vergeetbrieful ontrekken door haar (en enkele anderen) te introduceren op de tentoonstelling Cobra 3 dimensionaal in het Cobra Museum voor Moderne Kunst in Amstelveen. Verzamelaar Karel van Stuijvenberg toonde zich woest en noemde dit 'de feminisering van Cobra'. Corneille zond zelfs een open brief naar het Stedelijk, die ook in Vrij Nederland werd gepubliceerd en waarin hij Stokvis eens flink 'de waarheid' vertelde.

Vanaf Stokvis' promotie in 1973 tot 1998 stond de geschiedenis voor de ondertekenaars van de beweging kennelijk vast. De visie van Stokvis had niet mogen evoluieren. Evolutie versus revolutie.

En dit laat een vraag bij de lezer achter. Van wie is een kunstwerk? Zo van wie een hele kunstbeweging? Van de oprichters? De leden? En zo ja, voor hoe lang? Is het niet zo dat een kunstwerk, of een beweging, wil zij bijbeend begrepen worden, moet meebewegen met de tijd? En de tijd verandert haar kaders, zoals ook de Cobragroep na de oorlog de kaders heeft veranderd, de hakens verset. Daardoor wordt een culturele samenleving voor verstarring beboed. Je zou zelfs kunnen stellen dat Willemijn Stokvis een keen lang aan het verhinderen van een zekere verstarring – in dit geval van een onbeweegbare Cobraperceptie – méér dan haar steenje heeft bijgedragen.

Willemijn Stokvis, *De revolutie in de praktijk. Mijn leven met Cobra*, **De Wetenschappelijk Verlag, 2022, 250 p.**

COBRA KAREL APPEL MOLDEEN KUNST

Nicole Montagne
schrijver en bestiderd kunstenaar

Lees meer

KUNST Maarten Baas 8 en meeuwd
Meer spiraalpiank dan tonaqlidk: mizaheta een eeuw Constant Nieuwenhuys

LITERATUUR Arnon Grunberg 5 en meeuwd
Een plorgschaar doet de taal. Nieuwe oude gedichten van Lucebert

LITERATUUR
Een agressieuze oorlogsverijwilliger. Wim Hazeus biografie van Lucebert

KUNST
Van geklad tot geschiedenis. 60 jaar CoBrA in Schiedam, Amsteleeen en Brussel

KUNST PROGRAMMA 3 en meeuwd
Jacqueline de Jong treedt uit de anonimiteit in WIELS

Reactie plaatsen

Plaats een reactie...

Plaatsen

Op de hoogte blijven van de lage landen?
BLIJF OP DE HOOGTE
E-MAILADRES
Inschrijven
VOLG ONS OP:

Vlaanderen Cultuur
ons erfdeel vzw
Fonds voor Literatuur